

A HÁBORÚ UTÁNI KOR SZELLEME.¹

A romantikus kor gazdag szellemi örökséget hagyott reánk, amelyben valóságos drágakő a «korszellem» eszméje, az a mély gondolat, hogy a történelem folyamán időnkint utat tör magának egy-egy szellem, amely annak a kornak minden jelenségében hat. És valóban minden korban találkozzunk uralkodó eszmékkel és általánossá váló formákkal, amelyek a maguk összeségében megadják annak a kornak sajátos jellegét.

A középkor betetőzéseként a keresztes háborúkból kialakult a lovagkor, melyben általánossá vált a gótika. Az újkor elején visszatért az emberiség az antik műveltséghez és művészetéhez, megszületett a humanizmus és a renaissance s vele párhuzamosan a reformáció. A XVII. században az ellenreformáció létrehozta a barokk szellemet és művészetet s ezzel egyidejűleg kialakult az abszolút királyság eszméje. Majd a XVIII. században a francia udvari élet megformálta a rokokót. E század második felében megint újjáéledt az ókor, jött a neoklasszicizmus és a fölvilágosodás, melynek vívmányait, főleg a kapitalisztikus polgári társadalmi rendet a francia forradalom és Napoleon tette általánossá Európában. A neoklasszicizmust a XIX. században a romanticizmus követte s bár ez a középkorért lelkesedett, vele párhuzamosan, sőt bizonyos kapcsolatban vele kibon-

¹ Az itt összefoglalt eszmék körét egyenként bővebben fejtettem *Gazdasági világháború, A nagy megtorpanás, Új év, új eszmék, Nagy döntések előtt, Nemzetközi év, A leszerelési konferencia, Világ-szegényedés, A XIX. század likvidálása, Európa összezsugorodása és Az államkapitalizmus előcsarnokában* című vezércikkeimben, melyek a *Pesti Napló* 1931. december 13. és 20., továbbá 1932. január 1., 3., 24. és 31., meg február 14., 21. és 28. számában jelentek meg.

takozott a liberalizmus. A romantizmust a realizmus váltotta fel s e korszellem uralma alatt már erősen bontogatta szárnyait a szocializmus. A realizmus belső tartalma a század utolsó negyedében már meglehetősen kiapadt, de a technika és a gazdasági élet példátlan föllendülésétől némileg táplálva, még a világháború kitöréséig tartott.

Az kétségtelen volt, hogy az olyan epochális történeti eseménynek, mint amilyen a világháború volt, korszakalkotónak is kellett lennie olyan értelemben, hogy a realizmus kora végleg befejeződött s valami új vette kezdetét, új világ-szellem, új szellemi szituáció keletkezett, melyet a németek Nachkriegszeit-nek, a franciák après guerre-nek, az angolok postwar-nak neveznek. Ennek a háború utáni kornak össz-szellemét ma — mikor benne élünk — világosan kiérezni még nem lehet. Ez majd csak az utókornak lesz megadva, melynek már meglesz hozzá a történeti távlata. De tudományos, irodalmi, művészeti, társadalmi, gazdasági és politikai téren egyes jellemző, erőteljes motívumokat már hallhatunk. Ezek közül most két politikai természetűt emelek ki. Az egyik a politika és a gazdaság eddig példátlan összeolvadása és pedig olyan módon, hogy szinte úgy látszik, mintha a gazdasági gondolat lenyűgözné a politikait. A másik a folyton növekvő nemzetköziség. Ennek alapját a technika vívmányai vetették meg. A tengeralatti kábelek, a drótnélküli távíró és a rádió mindenfelé szétröpítik a gondolatokat és a híreket. A repülőgép hihetetlenül megkönnyíti a térleküzdést. Mindennek óriási az összekötő, összekapcsoló ereje s a technika tökéletesedését követni igyekszik a nemzetközi jogászat, amely a Népszövetség révén a föld összes népeit hyper-nemzetté, a föld összes országait pedig szuperállammá igyekszik egyesíteni. Szóval igen sok dolog kiterjed az egész földgolyóra, planétánkra, mint a mostani gazdasági világ-válság is, s ezért számos kérdésnél már egyenesen planetáris megoldásokra törekednek. Csak az a baj, hogy az akarások merészségével nem állnak arányban a tényleg elért gyakorlati eredmények s épen a sikertelenségek látása s ezzel párhuzamban a bajok folytonos növekedése és terjedése az oka annak, hogy világszerte nagy a lelkek zavara, sok minden inogni

látszik, általános a bizonytalanság s kimondhatatlan aggodalom vett erőt a lelkeken.

A világháború 1918 őszén befejeződött ugyan, de úgy ennek az évnek a vége, mint a következő esztendő olyan kaotikus volt, hogy az újjáépítés kora a legtöbb országban csak a huszas évekkel indult meg. Mi magyarok nem tudtuk akceptálni az új szituációt; de világszerte elég általános volt a meggyőződés, hogy a Párizs-körül békek emberi értelemben végleges helyzetet teremtettek s hogy a nemzeteknek az ott megszabott keretek és határok között kell igen hosszú időre berendezkedniök. A munka ilyen alapon meg is indult s az évtized nagyobbik részében úgy látszott, hogy az emberiség fokozatosan kipótolja a világháború során szenvedett horribilis károkat s lassankint új jólét fakad. Bár mi magyarok is kezdtünk iperedni és sok biztató jel mutatkozott nálunk is, a legtöbben mégsem tudtak bízni s a nemzet alaphangulata ennél fogva pesszimiztikus volt. Azoknak, kik — mint jó magam is — a lábadozó beteg országnak jobb hangulatba hozása céljából optimizmust hirdettünk, elég nehéz dolgunk volt s minden oldalról támadtak bennünket. Ebben a szellemi atmoszférában az emberek kivágyódtak a huszas évekből és én is azt a címet adtam 1929-ben megjelent könyvemnek: *Jöjjetek, harmincas évek!* Ha a rekonstrukció tíz fáradságos éve után ma a földgolyó siralmas állapotán végigtekintünk, az elfogulatlan ember világosan látja, hogy a világháború után megteremtett alapok elhibázottak, azokon a népek, sőt az egész emberiség magának lakályos otthont felépíteni nem képes. Hihetetlenül sokat kellett szenvedni, míg odáig jutottunk, hogy ez a felismerés már a győzők és a semlegesek fejében is dereng. És félek, még ezentúl is kimondhatatlanul sokat kell majd túrnunk, míg a mostani sejtés olyan erős és általános meggyőződéssé érlelődik, hogy cselekvőképes lesz s ezzel elérkezik az ideje annak, hogy módosítsák Európa mai berendezését. Sok igazság van abban a német mondásban, hogy némelykor még rosszabbul kell a dolgoknak menniök, hogy aztán jobbra fordulhassanak. Úgy látszik, hogy ma ez a formula fejezi ki a legtalálóbban az emberiség helyzetét.

Azt szokás mondani, hogy bizalmi válság van, aminek eredeti értelme kétségtelenül az volt, hogy a tőkés félti vagyonát, bizalmatlanul néz a kölcsön után kapkodó adós-jelöltekre; nem bízik abban, hogy pénzét viszontlátja. Ezért azután a tőkeszegény országok nem tudnak hitelhez jutni, ami pedig minden igazi rekonstrukciónak nélkülözhetetlen előfeltétele. A napi politika utóbb a bizalmi válság eredetileg közgazdasági jelszavát átültette a parlamenti talajba s úgy iparkodott azt beállítani, mintha az országvezérek iránt ingott volna meg a politikai bizalom. Sajnos, a bizalmi válság fogalma mindig tágabbá válik s lassankint odajutunk, hogy meginog a bizalom az államtani és közgazdasági alaptanokban, szentnek vélt hagyományokban, sőt az alapvető ideológiákban.

Újabban a legtöbb szó a kapitalizmus válságáról esik, eleget beszélnek a kommunizmus bajairól, aránylag a legkevesebbet a mérsékelt szocializmus nehézségeiről. Jellemző, hogy mind a három eszmerendszernek inkább a bajairól van szó, s az egyes rendszerek képviselői nem annyira a magukét védik és dicsőítik, mint inkább a többieket támadják és bírálgatják. Az emberiségnek minden korban volt egy nagy eszméje tartalékban, amit Madách olyan költőien és plasztikusan tudott kifejezni. A feudalizmus idején a polgári társadalmi rendről álmodoztak s ennek beteljesülése folyamán a szocializmusról. Ma bajba jutott a kapitalizmus, nem vált be a kommunizmus, baj van a mérsékelt szocializmus gyakorlati érvényesülése körül s ezért ideológiák tekintetében is tanácstalan bizonytalanságban, zavarban van az emberiség s ezúttal nincs valamely megváltó vagy legalább megváltónak hitt eszme tartalékban. A bajt valóban az teszi teljessé, hogy egyidejűleg és párhuzamosan azzal, hogy a világgazdaságban nyugtalanul oszcillál az iránytű, az eszmék birodalmában is elhatalmasodtak a kételyek; sok minden cseppfolyóssá, sőt légneművé vált s ilyenkor az eszmeigazoknak veszedelmes a feszítőereje.

Hogy nehézségek mutatkoznak a kapitalizmus berkeiben, azt leginkább az önbizalom megingása mutatja. Hasonló lelkihangulat volt tapasztalható az arisztokráciában a francia

forradalom előtti évtizedekben. Voltaire-rel, Rousseau-val, Diderot-val, d'Alambert-rel, a forradalom e szellemi előkészítőivel császárnék, hercegnék és márkinek barátkoztak. Eleinte talán kultúrsznobizmusból; utóbb, mert meggyőzőknek látszottak gondolataik. Mikor azután 1789-ben a nagy vihar eljött, az arisztokráciából igen sokan már maguk sem bíztak igazságában, a feudális eszmék belső jogosultságában. Ezért nem is voltak képesek komoly ellenállásra. A XX. század fejedelmeiből pedig mintha hiányzott volna a hit a monarchikus elvben s azért forradalmakkor — tisztán emberileg tekintve bizonyára nagyon nemesen — úgy látták a helyzetet, hogy egy ember uralmáért, röviden egy emberért nem szabad ezrek vérét ontani s ellenállás nélkül hagyták el a trónt; holott nem egy emberről, hanem egy elvről, a monarchikus elvről volt szó, amelynek ők voltak a képviselői. A mult század 70-es, 80-as éveiben az emberek bizony még büszkék voltak vagyonukra, gazdagságukra és szerették azt pompa kifejtésével mutatni. Ma egyszerűen élnek a gazdagok is, nemcsak azért, mert a látszat-adótól félnek, hanem valahogy nem tartják illendőnek a bőség megmutatását akkor, mikor milliók nélkülöznek.

Adam Smithnek és követőinek nemzetgazdaságtana, az angol klasszikus iskola, össze volt nőve a politikai és közgazdasági liberalizmussal. A szociális gondolkozás fejlődésével e tudomány társadalmi gazdaságtanná alakult át. A tulajdonnak az a rideg, merev, exkluzív fogalma is, melyet az utóbbi századok jogtudománya a római magánjogból átvett, szintén elméleti revízió alá került. És ezzel az elméleti kritikával párhuzamosan nagy réseket tör a gyakorlat. A világháború során hozzászoktatták az embereket ahhoz, hogy az állam a maga hatalmi eszközeivel mélyen belenyúlt a gazdasági életbe, a jól szerzett jogokba. S így itt is találónak bizonyult az a francia mondás, hogy csak meg kell törni a jeget, csak az első lépést nehéz megtenni, a többi már könnyen, mintegy magától megy. De most, mikor a gazdasági világválság mellék-tüneteként sok gazdasági excessus is jelentkezik, maguk a polgárok követelik a hatósági beavatkozást. Nem is szólva Szovjet-Oroszországról, a német szükségrendeletek e téren

döbbenetesen messze mennek. Az ipari vállalatokat fenntartó bankok nehézségekbe jutása és állami megmentése folytán pedig Ausztriában, Németországban, Olaszországban a nagyiparnak igen számottevő része közvetve állami kézbe vagy legalább is messzemenő állami befolyás alá került, ami lassankint a nagyipar nacionalizálásához vezethet. De mindezek a tünetek ne tévesszenek meg bennünket : a világ vezető nemzetei hatalmi, kulturális és gazdasági pozíciójuk megingatása nélkül nem adhatják fel a magántulajdon elvét ; viszont kétségtelen, hogy a jövő idők jogalkotása a magánjog korábbi merevségén világszerte enyhíteni fog.

Sokkal egyszerűbb a képlet a kommunizmusnál. Ezt a rendszert eddig azon a kényelmes módon intézték el, hogy utópiának bélyegezték. Ma másfél évtizede áll fenn a világnak területileg egyik legnagyobb országában s így nem lehet kitérni az elől, hogy nemcsak a közgazdaságtan, hanem az elméleti államtan is a legrészletesebben, a legbehatóbban foglalkozzék vele, mert a főkérdés nem gazdasági, hanem politikai. Az elméleti politika kézikönyvei a jövőben új főrésszel fognak bővülni, aminek az lesz a címe : «A kommunizmus és a proletárdiktatúra». A gazdagokat, sőt a módosokat Oroszországban kétségtelenül tönkretették, tehát az a kielégülése a szegényeknek, hogy legalább másnak sincs, megvan ; de cserébe ezért fel kellett áldozni a személyes szabadságot igen nagy részben. Az egyenlőség kieroszakolása kedvéért fel kellett áldozni a szabadság szent eszméjét, már pedig a szabadság hiánya éppen a kiválókra nézve elviselhetetlen. A tehetség teljes kifejlődéséhez a szabadság nélkülözhetetlen. Lehet, hogy tervgazdasága révén gazdasági autarkiót fog elérni Szovjet-Oroszország, de a szellemi szabadság hiánya mégis a szolganépek sorába fokozza le a több mint százmillió lelket számláló orosz nemzetet. Hiába, képtelen ez a szláv nép a szabadságra ; forradalma révén mindössze annyi változott, hogy a cárok szolgaságából az úgynevezett népbiztosok szolgaságába esett.

A szocializmus, mint Marxizmus, kétségtelenül elavulóban van s ha nem akar más ideológiák mintájára az idő múlásával elapadni, elsorvadni, akkor gazdaságtanának és

különösen államtanának nagy belső átalakuláson kell átmennie. A gyakorlatban ez az átalakulás könnyebben megtörténik, mihelyt mérsékelt szocialista pártoknak és minisztereknek polgári pártokkal s ezek minisztereivel kell a kormányzásban résztvenniök és együttműködniök, hiszen a politikai programoknak általában csak 25—33 %-a valósulhat meg. A szocialista pártok működésének, a szociális gondolat propagálásán és az ipari munkásság megszervezésén kívül, eddig világszerte a legfőbb eredménye a munkásvédelmi törvényhozás s különösen a társadalmi biztosítás. De épen ezen az utóbbi téren mutatkozik legújában világszerte a baj. A munkanélküliség esetére való biztosítás olyan hatalmas összegeket igényel, amelyeket válságos időkben, midőn reá a legnagyobb szükség van, a közgazdaság és az állam még gazdag, nagy országokban sem képes előteremteni. Sok állam költségvetési egyensúlyát épen a társadalmi biztosítás ez ágának terhei ingatták meg. Így a mérsékelt szocializmus elveit is gyakorlati alkotásainak ilyenén megtorpanása megíngatta.

A régi ideológiák: kapitalizmus, kommunizmus és szocializmus elméleti és gyakorlati nehézségekkel küzködnek; új eszmerendszerek körvonalait pedig nem igen látjuk kibontakozni. A fasizmusról maga Mussolini mondta, hogy benső lényegében annyira olasz, hogy nem kiviteli cikk. Az emberiség egyszer megint olyan állapotba került, mikor politikában és gazdaságban nagy az eszmeszegénység, ami az ellentétek erejénél fogva különösen szembeszökik akkor, ha a technikai és az orvosi s általában a természettudományok tüneményes eredményeivel vonunk párhuzamot.

Pedig alig volt a világtörténelemben kor, melyben a gazdasági kérdések oly mértékben domináltak volna, mint ebben a világválságban. A felületes szemlélő ma szinte igazolva látja a történelmi materializmus elméletét. De a világerők rejtelmes rangsorában a politika mégis előbbrevaló, mint a gazdaság s a gazdasági válságok végén a döntő szót mindig a politika mondja ki: vagyis azok a népek fogják legkisebb benső károsodással át- és túlélni ezeket a füllesztő, fojtó időket, melyeknél a forradalmi forrpontr rendkívül

magasan van. Minden folyadék felforr, csak az a kérdés, hogy hány fokos hő mellett. És minden nép kebelében kiüt a forradalom, csak az a kérdés, hogy a kedvezőtlen viszonyoknak, a balsorsnak mekkora nyomása alatt. A föld értékes nemzetei igen nagy nyomást elbírnak, önfegyelmük a kétségbeesés kísérleteinek soká ellenáll s hosszú időn át fékezni tudják a szélsőséges irányzatokat. Az a néplélektani gátszakadás, amit a lázadás kitörése jelent, nálunk csak lelki vízőzön esetén következik be. Az igaz, hogy az önkényuralomnak már kisebb nyomására is lerázzák a szolgaság igáját a szabad nemzetek. Ez azonban egészen más fajta forradalom, mint az, amelynek forrása a béketűrés hiánya olyan csapásokkal szemben, melyek kívülről jönnek, melyeknek elhárítása meghaladja a saját erőt és hatalmat, melyek végzetszerűen nehezednek rá a népekre. Az ilyen forradalom azután betetőzi a gazdasági katasztrófát és teljessé teszi a romlást. És én azt hiszem, hogy a világ szenvedő nemzetei a mostani világválság során azért bírják és viselik ennyire a nyomort, mert a politikai és a gazdasági kultúra haladása folytán fölismerték, hogy forradalom útján gazdasági válságokat megoldani nem lehet.

De ha forradalmi kirobbanások legalább eddig nem is következtek be, nem fognak-e a népek az elszegényedés, a pauperizmus nyomása alatt elsenyvedni, sorvadásba esni, összezsugorodni? Hiszen az államok, a városok, az egyházak és más közületek, meg a magánosok költségvetésének szükség-szerű redukálása már egymagában mindenféle aktivitás jelentékeny bénítását, körének szűkebbrevonását jelenti. Annyi kétségtelen s egyúttal jellemző is, hogy a világválságnak az igénytelen népek inkább ellent tudnak majd állani, mint a fejlettebbek, amelyeknél éppen a fejlődés az igények emelkedésével volt elválaszthatatlanul egybekötve. A XIX. század tanulságait tartva szem előtt s azt a tüneményes haladást látva, melyet az emberiség e nagy század alatt tett, már-már nemcsak az a meggyőződés érlelődött ki bennünk, hogy időleges visszaesések ellenére is a fejlődés a világtörténelemnek feltartóztathatlan tendenciája és lényeges elve, hanem ezen a történelemszemléleten messze túlmenve már kezdtük magunkat annak a vérmes reménynek is odaadni,

hogy az emberiség immár leküzdvén a gyermekbetegségeket, a fejlődés folytonossá vált, hogy többé nem hullámvonallal, hanem állandóan fölfelé menő iránnyal lesz dolgunk. Ez a hit most megingott. Ezért áll a nagy illúzióvesztés után az új helyzettel szemben tanácstalanul az emberiség. Innét van a lelki zavar, amely még a kiváló elméken is erőt vett. Az a beszéd, melyet a vincennes-i gyarmatügyi kiállítás alkalmával, háromnegyedévvvel ezelőtt Paul Reynaud francia gyarmatügyi miniszter mondott, az emberi haladásnak valóságos dicshimnusz volt: «A nyugat hanyatlásáról beszélnek — mondotta. — Igaz ez? Hol vannak ily hanyatlás előjelei? A gondolat lendülete és az invenció pezsgése sohasem volt hatalmasabb, mint manapság. A földet mindinkább hatalmunkba vesszük. A rádió és a repülőgép anyagi erővé váltja át az agyvelő munkáját.» Ma már nem beszélne ekkora bizakodással a francia miniszter sem, s még az olyan embernek is, aki a pesszimizmusban, különösen nálunk Magyarországon, nemzetrontó veszedelmet lát, fel kell tennie a kérdést, hogy a XIX. század dagálya után nem jut-e — persze csak átmenetileg — apályba az emberiség a világháború következtében, melynek nyomorúságából nehezebben kerül ki, mint eleinte hittük.

Hiába, az emberiség életerejében a világháború nagyobb rombolást vitt végbe, mint gondoltuk. A nemzetek, mikor belementek, sokkal kisebb szerencsétlenségnek hitték, mint amilyennek a valóságban bizonyult. A múlt század hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes éveiben jobban betöltötte a lelkeket az, amit humanitásnak szerettek nevezni, mint a századforduló után. Alig sarjadzott ki a szolferinói csatatér borzalmaiból a vöröskeresztes mozgalom, máris hatalmába kerítette az egész művelt világot. Gyermekkoromban, mikor a vöröskeresztes bálók is járták, vöröskeresztes felolvasásokon egy-egy lelkes filantróp szépen kifejtette, hogy milyen kiszámíthatatlan pusztításokat vinne végbe egy általános háború az európai nemzetek között, mikor épen a mi földrészünkön volt koncentrálna a földgolyó műveltsége és gazdagsága. De lassanként kiiregedett az a generáció, amely az 1859-i, 1866-i és 1870—70-i háborúk véres jeleneteit látta, fél-

század alatt az emlékek is elhalványultak s jött egy új nemzedék, amely mindezt közvetlen tapasztalásból nem ismerte s megint egyszer «le coeur léger» belement a végzetes akcióba. Milyen kár volt a bölcs öreg Ferenc József szájába adni azt a mondást, hogy mindent jól megfontolt. Megkezdeni könnyű volt, de annál nehezebb befejezni. Általánossá vált s több mint négy évig tartott. Mikor aztán valahára vége lett, azt remélték, hogy minél nagyobb volt a rombolás, annál hatalmasabb lesz az emberiség géniuszának, az anyatermészetnek csodás regeneráló ereje. És tényleg, hihetetlen önbizalommal láttak neki különösen a győztes nemzetek az újjáépítés munkájának. És most, 13 évvel az ágyúk elhallgatása után kisült, hogy az akkor érzett bizalom és erő sok tekintetben csalóka érzés volt, hogy a lendület megtört, a nagyszerű mozgalom megtorpant. Mind világosabbá válik, hogy a békeszerződések el vannak hibázva. Tönkretették a legyőzötteket, de ezeknek romlása lassankint átterjedt a győzőkre is elannyira, hogy ma már általánossá vált a gazdasági romlás s az annak nyomában járó politikai bomlás. De minden komoly orvoslásnak gátja, hogy a győzők egy része ezt ma még nem akarja elismerni s a szükséges gyakorlati következményeket levonni. A bajt ekként az tetézi, hogy a mutatkozott regeneráló erőket mesterségesen megbénították.

Pedig ezzel szöges ellentétben folyton a népek együttműködéséről és egymás kölcsönös támogatásáról beszélnek a nélkül, hogy ebből valami gyakorlatilag hasznavehető volna. Már minden nép többé-kevésbé bajban van. Tudja, hogy mostani állapotán változtatni kell. De egyben azt is érzi, hogy a tiszta önségély lehetetlen, hogy többé-kevésbé más népek közreműködésére van szükség, hogy idegen nemzetek engedélyére, halasztására, elengedésére, kölcsönére van utalva. A világháború s még sokkal inkább a Párizs-körüli békék az egyes államokat a legkülönfélébb vonatkozásokba hozták egymással. Az entente országai a háború folyamán eladósodtak az Amerikai Egyesült-Államoknál s ezért kamatot és törlesztést fizetnek. A legyőzöttek pedig reparációra vannak kötelezve a győzők javára, aminek egy részét ezek nem tarthatják meg, hanem Amerikának

tovább adni kötelesek. A határok nincsenek néprajzilag helyesen megvonva. Ennek következtében a legtöbb állam telve van nemzetiségi kisebbségekkel, melyeknek többnyire mostoha sorsa a fajrokon nemzeteket a legközelebbiről érdekli, sőt a kisebbségi paktumok egyenesen módot adnak arra, hogy az ilyen néptöredékek sérelmeit a Népszövetség elé vigyék. Szóval nemzetközileg minden össze-vissza van gomolyítva, bonyolítva, kötve és kapcsolva, de igazában rendezve semmi sincs s ennyi nemzetközi megkötöttség közepett és kolonctól terhelve a küszködő nemzeteknek nincs az a fel-emelő érzésük, hogy egy nagy erőfeszítés, áldozat, lendület révén sorsukat önerejükől jobbra fordíthatják. Mindennek van valami előfeltétele, aminek bekövetkezése idegen akarat-tól függ. Ebben meg többnyire akadékoskodás mutatkozik.

Nagy kezdeményezéseknek éppen nemzetközi téren nem vagyunk hiányában. A baj csak az, hogy nagyobb gyakorlati eredmények nem igen akarnak mutatkozni.

Így a világháború végének feszült atmoszférájában Wilson lépett fel — mint nekem egy kiváló amerikai reprezentatív egyéniség mondotta — az álaposztolátus gesztusával, s bár kétségtelen, hogy az Egyesült-Államok döntötték el a világháborút, híres 14 pontjának Clemenceau fölényes állam-művészetével szemben nem volt képes érvényt szerezni és a békeszerződések dolgában saját hazája dezavualta. Igaz, hogy az ő kezdeményezésére alakult meg a Népszövetség, de ez a szervezet egyelőre még inkább csak ígélet és reménység. Hiszen Európa legégetőbb kérdésében, a kisebbségi ügyben, eddig nem tudott számottevő eredményeket elérni, a japán-kínai konfliktus pedig megmutatta, hogy mihelyt nem kicsinyeknek kell parancsolnia, hanem nagyhatalommal van dolga, minden imperatív rendelkezés milyen reális nehézségekbe ütközik.

A Kellog-paktum, a háborúnak ez az átok alá vétele, inkább csak egy gyönyörű béke-gesztus, egy fennkölt manifesztáció volt, amely kritikus pillanatokban talán hasznosnak bizonyulhat, de állandó hatással az emberiség élete folyására alig lehet.

Briand nemrégén előállott Paneurópa eszméjével, hát-

térben az európai szolidaritás gondolatával. Ám Nagy-Britannia öt világrészre kiterjedő birodalma egyszerűen nem fér bele Paneurópának korlátaiba s ezenfelül a két angol-szász nagyhatalomnak a világháborúban és a világháború óta kifejlődött szolidaritása járhatatlanná tesz Anglia számára minden olyan utat, amelyen nem haladhat együtt az Amerikai Egyesült-Államokkal. Így a paneurópai gondolat csak mint kontinentális megoldás lenne elképzelhető Anglia nélkül.

Genfben összeült a leszerelési konferencia is, és tényleg óriási pénzügyi megkönnyebbülést hozhatna, ha a nagyhatalmak, különösen a tengeri hatalmak a fegyverkezésre áldozott fantasztikus összegeket inkább gyümölcsöző közgazdasági célokra fordíthatnák. De az egész világon és különösen Ázsiában és Európában az ellentétek oly erősek, hogy valamely szép formulán túlmenő konkrét eredményeket a legközelebbi jövőre nem igen várhatunk.

Mindebből láthatjuk, hogy a nemzetköziség motívuma még nagyon tökélytelenül cseng ki s ez egyelőre a kornak politikai téren inkább nagy akarása, mint beteljesülés. Vonzóbb feladat lenne a korszellemnek megnyilatkozásait tudományos, irodalmi és művészeti téren nyomon követni; bár közben itt is számos nyugtalanító tünetre kellene rámutatni. Valójában elmondhatjuk Aranynyal: «Rossz időket érünk, rossz csillagok járnak; Isten ója nagy csapástól mi magyar hazánkat!» Nekünk magyaroknak nemzeti kalendáriumunk van, nálunk a tavasz nem március 21-én, hanem 15-én kezdődik. Vége hát ennek a keserves télnek, amelyben annyi volt a fűtetlen szoba, a nélkülözés, a lemondás, a gond s melyet a nemzet heroikus nagysággal élt át. De minket magyarokat ezeréves multunk annyi csapása megtanított túrni, szenvedni, s minthogy a háború utáni korban éppen túrnutudásra van szükség, azért remélhetjük, hogy ennél a faji tulajdonságunknál fogva a szörnyű időket kisebb benső károsodással tudjuk átélni, mint más, a sorstól elkényeztetett nemzetek.

GRÓF KLEBELSBERG KUNO.